

Władza i polityka w czasach nowożytnych

Dyplomacja i sprawy wewnętrzne

pod redakcją

Zbigniewa Anusika i Małgorzaty Karkochy

Władza i polityka w czasach nowożytnych

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

[Kup książkę](#)

Władza i polityka w czasach nowożytnych

Dyplomacja i sprawy wewnętrzne

pod redakcją

Zbigniewa Anusika i Małgorzaty Karkochy

 **WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

Łódź 2020

[Kup książkę](#)

Zbigniew Anusik, Małgorzata Karkocha – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny
Instytut Historii, Katedra Historii Nowożytnej, 90-219 Łódź, ul. A. Kamińskiego 27a

RECENZENT

Tadeusz Srogosz

REDAKTOR INICJUJĄCY

Iwona Gos

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Krzysztof Lindstedt

SKŁAD I ŁAMANIE

Tomasz Pietras

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzcyk

PROJEKT OKŁADKI

Sebastian Buzar

Zdjęcia wykorzystane na okładce:

J.M. Vien, (Mannaggia), Adobe Stock, 177909823
P.R. Redoute, (Mannaggia), Adobe Stock, 166339241
J.M. Vien, (Mannaggia), Adobe Stock, 177907514
Ekaterina, Adobe Stock, 284921520
Ortelius, (Mannaggia), Adobe Stock, 179270318
Lunstream, Adobe Stock, 225996353

© Copyright by Authors, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09700.19.0.K

Ark. wyd. 16,0; ark. druk. 16,5

ISBN 978-83-8220-090-4

e-ISBN 978-83-8220-091-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

[Kup książkę](#)

WŁADZA I POLITYKA
W CZASACH NOWOŻYTNYCH
DYPLOMACJA I SPRAWY WEWNĘTRZNE

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Słowo wstępne (ZBIGNIEW ANUSIK, MAŁGORZATA KARKOCHA)	11

RZECZPOSPOLITA

JACEK PIELAS

Podstarościowie i pisarze grodzcy w świecie wielkiej i małej polityki (na przykładzie urzędników grodzkich województwa sandomierskiego w XVII wieku)	19
--	----

ROBERT KOŁODZIEJ

Wpływ Jana III Sobieskiego na sejmiki ziemskie – próba interpretacji zjawiska	35
---	----

ANDRZEJ STROYNOWSKI

Opinie księdza Jędrzeja Kitowicza o dyplomacji i dyplomatach	47
--	----

DARIUSZ ROLNIK

Sztuka „dyplomacji” i jej znaczenie w wewnętrznym życiu publicznym czasów stanisławowskich – o klientelizmie i nieprzypadkowych karierach myśli kilka	59
---	----

RZECZPOSPOLITA I EUROPA

ZBIGNIEW ANUSIK

Kasztelan krakowski Jerzy ks. Zbaraski wobec zagrożenia granic Rzeczypospolitej ze strony Siedmiogrodu	71
--	----

MARTA SZYMAŃSKA

Misja Jana Zawadzkiego na dwory Europy Północnej w 1633 roku a geneza polityki zagranicznej Władysława IV Wazy	87
--	----

ADAM PERŁAKOWSKI

Przed wyjazdem do Stambułu. Kilka uwag na temat przygotowania misji Stanisława Chomentowskiego, wojewody mazowieckiego, do Porty Otomańskiej w 1712 roku	107
--	-----

WITOLD FILIPCZAK

Polsko-mołdawski konflikt handlowy w latach 1780–1785 a polityka wewnętrzna Stanisława Augusta Poniatowskiego	123
---	-----

ADRIANNA CZEKAŁSKA

Formalny i nieformalny status sekretarza polskiego korpusu dyplomatycznego na przykładzie misji w Kopenhadze (1792–1795)	143
--	-----

EUROPA I ŚWIAT**ANDRZEJ K. LINK-LENCZOWSKI**

Oświecenie raz jeszcze	153
------------------------------	-----

MAGDALENA MAKÓWKA

Dyplomacja brytyjska wobec hiszpańskiego zaangażowania w wojnę o sukcesję polską (1733–1735)	163
--	-----

KATARZYNA KURAS

Dyplomacja Delfiny. Maria Józefa Saska wobec polityki francuskiej w połowie XVIII wieku	183
---	-----

MAŁGORZATA KARKOCHA

Kongres pokojowy w Szystowie (1790–1791) na łamach prasy warszawskiej	199
---	-----

JOLANTA A. DASZYŃSKA

Rebelia Johna Friesa (1799–1800)	213
--	-----

Bibliografia	221
--------------------	-----

Indeks nazwisk	247
----------------------	-----

Indeks nazw geograficznych	259
----------------------------------	-----

**WŁADZA I POLITYKA
W CZASACH NOWOŻYTNYCH
DYPLOMACJA I SPRAWY WEWNĘTRZNE**

Contents

List of abbreviations	9
Introduction (ZBIGNIEW ANUSIK, MAŁGORZATA KARKOCHA)	11

POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH

JACEK PIELAS

Sub-elders and courts writers in the world of big and small politics (on the example of courts officials from the Sandomierz province in the 17 th century)	19
--	----

ROBERT KOŁODZIEJ

Jan III Sobieski's influence on dietines (provincial assemblies). An attempt to interpret the phenomenon	35
---	----

ANDRZEJ STROYNOWSKI

Opinions of priest Jędrzej Kitowicz about diplomacy and diplomats	47
---	----

DARIUSZ ROLNIK

The art of "diplomacy" and its significance in the internal public life of the period of King Stanisław's reign – some remarks about the clientelism and careers which were not accidental	59
--	----

POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH AND EUROPE

ZBIGNIEW ANUSIK

Castellan of Kraków prince Jerzy Zbaraski towards the threat to the borders of Polish-Lithuanian Commonwealth from Transylvania	71
--	----

MARTA SZYMAŃSKA

Jan Zawadzki's mission to the North European courts in 1633 and the origin of the foreign policy of Władysław IV Vasa	87
---	----

ADAM PERŁAKOWSKI

Before going to Constantinople. A few remarks on the preparation of the diplomatic mission of Stanisław Chomentowski, the voivode of Masovia, to the Ottoman Porte in 1712	107
--	-----

WITOLD FILIPCZAK

The Conflict over trade between Poland and Moldavia in 1780–1785 in the light of domestic policy of Stanisław August Poniatowski	123
--	-----

ADRIANNA CZEKAŁSKA

The formal and informal status of the secretary Polish diplomatic corps on the example of the mission in Copenhagen (1792–1795)	143
---	-----

EUROPE AND THE WORLD**ANDRZEJ K. LINK-LENCZOWSKI**

Enlightenment once more	153
-------------------------------	-----

MAGDALENA MAKÓWKA

British diplomacy towards Spanish involvement in the war of Polish succession (1733–1735)	163
---	-----

KATARZYNA KURAS

Dauphine diplomacy. Marie-Josèphe of Saxony towards French policy in the mid-18 th century	183
---	-----

MAŁGORZATA KARKOCHA

Peace Congress in Sistova (1790–1791) in the reports of the Warsaw press	199
--	-----

JOLANTA A. DASZYŃSKA

John Fries' Rebellion (1799–1800)	213
---	-----

Bibliography	221
--------------------	-----

Index of surnames	247
-------------------------	-----

Index of geographical names	259
-----------------------------------	-----

Wykaz skrótów

List of abbreviations

AA	Archives de l'Aube
AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa
AKW	Archiwum Koronne Warszawskie
AKP	Archiwum Królestwa Polskiego
ANKr.	Archiwum Narodowe, Kraków
APŁ	Archiwum Państwowe, Łódź
APT	Archiwum Państwowe, Toruń
APP	Archiwum Publiczne Potockich
AR	Archiwum Radziwiłłów
ARB	Archiwum Rodziny Bartoszewiczów
BJ	Biblioteka Jagiellońska, Kraków
BK PAN	Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk
BCz	Biblioteka Książąt Czartoryskich, Kraków
BN PAU i PAN	Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk, Kraków
BN	Biblioteka Narodowa, Warszawa
BPP	Biblioteka Polska, Paryż
B.Ossol.	Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław
CCI	Castrensia Cracoviensia Inscriptiones
CCR	Castrensia Cracoviensia Relationes

CDIAU	Centralnyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy, Kijów [Центральний державний історичний архів України, Київ]
DzT	Dział Tureckie
GNiO	„Gazeta Narodowa i Obca”
GW	„Gazeta Warszawska”
LL	Libri Legationum
LNB	Lwiwska Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka [Львівська Наукова Бібліотека України ім. В. Стефаника]
LVIA	Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, Wilno
MK	tzw. Metryka Koronna
NAK	The National Archives, Kew
NAL	The National Archives, London
NGAB	Nacionalinyj Gistorycznyj Archiu Bielarusij, Mińsk [Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі, Мінск]
ODNB	<i>Oxford Dictionary of National Biography</i>
PHPE	„Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”
PSB	<i>Polski słownik biograficzny</i>
RNB	Rosyjskaja nacjonalnaja biblioteka, Sankt-Petersburg [Российская национальная библиотека, Санкт-Петербург]
SP	State Papers
TP	Teka Pawińskiego
ZNiO	Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław
ZP	Zbiór Popielów
ZZG	Zbiór Zygmunta Glogera

WŁADZA I POLITYKA
W CZASACH NOWOŻYTNYCH
DYPLOMACJA I SPRAWY WEWNĘTRZNE

Słowo wstępne

Introduction

Prezentowana książka jest zbiorem rozpraw przygotowanych przez kilkunastu historyków polskich zajmujących się historią polityczną. W pewnym uproszczeniu można przyjąć, że ich zainteresowania koncentrują się na instytucji państwa i jego organów oraz uczestnikach szeroko pojętego życia politycznego, a przedmiotem tak rozumianych badań historycznych jest także realizowana przez państwo polityka wewnętrzna i zagraniczna. Gwoli przypomnienia wypada dodać, że mniej więcej do połowy XX w. historia polityczna uznawana była za najważniejszą dziedzinę historiografii. Pojawiająca się od przełomu XIX i XX w. we Francji krytyka klasycznej historii politycznej (nazwanej właśnie wówczas „historią wydarzeniową”) oraz rosnące znaczenie szkoły *Annales*, postulującej położenie nacisku na wykorzystanie w badaniach historycznych metod i dorobku nauk społecznych, doprowadziły jednak w rezultacie do zmniejszenia się zainteresowania historią polityczną zarówno w Europie, jak i w Stanach Zjednoczonych. Te same tendencje wystąpiły w tym samym czasie w polskiej nauce historycznej. Wszystko to sprawiło, że w chwili obecnej badaniem historii politycznej doby nowożytnej zajmuje się w Polsce niezbyt liczna grupa uczonych, którą można szacować na kilkadziesiąt osób.

Warto zauważyć, że pomimo zmieniających się trendów, w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego nigdy nie zarzucono badań nad szeroko rozumianą historią polityczną Polski i powszechną XVI–XVIII stulecia. Wystarczy przywołać w tym miejscu osiągnięcia prof. Zofii Libiszowskiej i prof. Wojciecha Szczygielskiego, a przecież zapoczątkowane przez nich badania są kontynuowane przez ich uczniów. Nie jest zatem dziełem przypadku, że właśnie w Łodzi regularnie wydawane są prace ukazujące dorobek uczonych badających historię polityczną doby nowożytnej. Prezentowana publikacja nawiązuje – stanowiąc jednocześnie ich kontynuację – do zagadnień

poruszanych w dwóch pracach zbiorowych pod redakcją Zbigniewa Anusika: *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem* (Łódź 2007) oraz *Władza i polityka w czasach nowożytnych* (Łódź 2011). Dzięki temu zabiegowi oddana do rąk Czytelnika książka ma dość istotny – jak sądzimy – walor, jakim jest wewnętrzna spójność oraz względna jednorodność tematyczna i chronologiczna zamieszczonych w niej tekstów.

W tomie opublikowano prace przygotowane przez badaczy reprezentujących sześć ośrodków akademickich (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Wrocławski). Spośród 14 autorów drukowanych tu studiów, dziewięcioro stanowią samodzielni pracownicy nauki (Zbigniew Anusik, Jolanta A. Daszyńska, Witold Filipczak, Robert Kołodziej, Katarzyna Kuras, Adam Perlakowski, Jacek Pielas, Dariusz Rolnik, Andrzej Stroynowski), jedna osoba kończy prace nad rozprawą habilitacyjną (Małgorzata Karkocha), jeden autor legitymuje się stopniem doktora (Andrzej K. Link-Lenczowski), a trzy młode adeptyki nauki historycznej przygotowują rozprawy doktorskie (Adrianna Czekalska, Magdalena Makówka, Marta Szymańska). Wśród tekstów, które ostatecznie weszły do redagowanego przez nas tomu, jedynie cztery poświęcono dziejom XVII w., jeden podejmuje zagadnienia związane z dziejami Europy w XVII i XVIII w., podczas gdy dziewięć pozostałych dotyczy wydarzeń, które rozegrały się w następnym stuleciu. Tylko cztery opracowania zostały poświęcone dziejom Rzeczypospolitej w XVII–XVIII stuleciu. Pięć innych dotyczy relacji państwa polsko-litewskiego z innymi dworami europejskimi. Pięć kolejnych artykułów stanowi zaś odzwierciedlenie zainteresowań ich autorów koncentrujących się na dziejach powszechnych XVII i XVIII w. Warto również odnotować, że aż sześć publikowanych tu tekstów można zakwalifikować do „klasycznej” historii dyplomacji. Wszystko to świadczy o bardzo dużej różnorodności badań nad dziejami politycznymi doby nowożytnej prowadzonych obecnie we wspomnianych wyżej ośrodkach akademickich.

Szczegółową prezentację zawartości redagowanej przez nas książki wypada rozpocząć od czterech opracowań dotyczących wewnętrznych dziejów Rzeczypospolitej w XVII i XVIII stuleciu. W pierwszym z nich Jacek Pielas omówił na przykładzie urzędników grodzkich województwa sandomierskiego zagadnienie uczestnictwa najważniejszych z nich (podstarościch i pisarzy grodzkich) w polityce na szczeblu samorządu szlacheckiego oraz parlamentu i instytucji centralnych państwa. Przedstawił także spektakularne kariery i działalność polityczną najwybitniejszych przedstawicieli tej grupy urzędniczej. Robert Kołodziej zaprezentował z kolei wyniki własnych badań nad wpływem Jana III Sobieskiego na sejmiki ziemskie. Zwrócił uwagę na to, że król miał wiele możliwości pozyskiwania stronników na prowincji i potrafił wpływać zarówno na przebieg, jak i na uchwały podejmowane na sejmikach. W przypadku, kiedy

jego ludziom nie udało się osiągnąć przewagi zawierano kompromis z opozycją. Czasami jednak regaliści zrywali sejmiki, aby nie dopuścić do zwycięstwa przeciwników politycznych. Metody króla nie różniły się więc od metod opozycji. Andrzej Stroynowski omówił w swoim tekście opinie wyrażane przez księdza Jędrzeja Kitowicza na temat dyplomacji i dyplomatów. Jego poglądy uznał za typowe dla średniej szlachty i niższego duchowieństwa. Odnotował znamieny fakt, że Kitowicz w swoich pismach łączył niechęć wobec dyplomatów i władców z zaskakująco wysokim uznaniem dla negatywnych cech dyplomacji, zwłaszcza obłudy i sprytu, a polskim politykom odmawiał jakichkolwiek talentów dyplomatycznych. W artykule Dariusza Rolnika poświęconym „sztuce dyplomacji” i klientyzmowi w czasach stanisławowskich ukazano spektakularne kariery przedstawicieli średniej szlachty – Adama Chmary, Gedeona Jeleńskiego i Leonarda Marcina Świejkowskiego, którzy otrzymali godności senatorskie. Badacz ten postawił tezę, że za panowania Stanisława Augusta o awansie politycznym decydowały już nie tyle koneksje, pochodzenie i majątek, lecz przede wszystkim talenty i predyspozycje, przy czym coraz większe znaczenie zyskiwała wspólnota interesów (idea polityczna).

Pierwszym tekstem spośród pięciu artykułów omawiających stosunki Rzeczypospolitej z jej sąsiadami jest opracowanie autorstwa Zbigniewa Anusika, który przedstawił stanowisko kasztelana krakowskiego Jerzego ks. Zbaraskiego w kwestii zagrożenia granic Rzeczypospolitej ze strony Siedmiogrodu. Zbaraski, niemal stale przebywając w Krakowie, z uwagą obserwował poczynania panującego w Siedmiogrodzie Bethlena Gábora, którego uważał za niebezpiecznego sąsiada Rzeczypospolitej. Obawy kasztelana nasiliły się zwłaszcza od chwili, kiedy w marcu 1626 r. Bethlen ożenił się z Katarzyną Brandenburską i został szwagrem wojującego z Rzeczpospolitą króla Szwecji Gustawa II Adolfa. Warto odnotować, że w latach 1619–1629 Jerzy ks. Zbaraski nie tylko informował na bieżąco Zygmunta III o wszelkich działaniach podejmowanych przez władcę Siedmiogrodu, ale opracował również plan obrony Małopolski właściwej w przypadku, gdyby Bethlen zdecydował się uderzyć na Rzeczpospolitą. Marta Szymańska przedstawiła natomiast genezę, przebieg i znaczenie misji Jana Zawadzkiego, wysłanego w roku 1633 przez Władysława IV na dwory książąt północnoniemieckich oraz do Hagi i do Londynu. Zdaniem autorki dopiero całościowe spojrzenie na tę misję rzuca nowe światło na politykę zagraniczną drugiego Wazy na polskim tronie, który już w chwili objęcia władzy w Rzeczypospolitej miał jasno skonkretyzowaną wizję swoich działań na arenie międzynarodowej. W tekście Adama Perłakowskiego ukazano dzieje misji Stanisława Chomentowskiego, posła wielkiego do Porty Otomańskiej w latach 1712–1714. Zdaniem autora rezultaty tego poselstwa należy ocenić pozytywnie. Wspierany przez dwóch innych dyplomatów Augusta II – Franciszka Goltza i Jana Spiegła, Chomentowski zdołał bowiem zażegnać niebezpieczeństwo najeźdy tureckiej na Rzeczpospolitą i odnowić postanowienia pokoju karłowickiego.

Misja Chomentowskiego zdaje się też dowodem na skuteczne działanie polskiej służby dyplomatycznej w czasach saskich, negatywnie zazwyczaj ocenianych w historiografii. Witold Filipczak w swoim obszernym studium przybliżył dzieje polsko-mołdawskiego konfliktu handlowego z lat 1780–1785. Ważnym ustaleniem autora jest stwierdzenie, że polski dwór bardzo konsekwentnie starał się wykorzystać kontakty, jakie mieli z hospodarami mołdawskimi wysocy urzędnicy województw graniczących z Mołdawią (braclawskiego i podolskiego) do wysuwania żądań wobec Jass. Domagali się oni, w imieniu szlachty swoich województw, zniesienia ograniczeń dotyczących polskiego handlu napojami alkoholowymi, co robili ściśle według zaleceń płynących z Warszawy. Ostatnim z tekstów zakwalifikowanych do tej grupy tematycznej jest artykuł Adrianny Czekalskiej, która na przykładzie badanej przez siebie misji kopenhaskiej zajęła się problemem formalnego i nieformalnego statusu sekretarzy poselstw polskich wysłanych do dworów zagranicznych w czasach Sejmu Wielkiego. Rzecz jasna tekst ten nie wyczerpuje całości zagadnienia, ale zwraca uwagę na niektóre z problemów, z jakimi musiał borykać się przedstawiciel korpusu dyplomatycznego o nieuregulowanej pozycji dyplomatycznej.

W ostatniej, trzeciej części książki znalazło się pięć studiów dotyczących dziejów Europy i Stanów Zjednoczonych Ameryki w XVII i XVIII stuleciu. W swoim ciekawym, syntetycznym artykule Andrzej K. Link-Lenczowski podjął próbę wyjaśnienia genezy Oświecenia. Zwrócił uwagę na przemiany dokonujące się w XVII stuleciu na Wyspach Brytyjskich, gdzie znajdowała się kolebka europejskiej myśli oświeceniowej. Autor stara się wyjaśnić przyczyny tego zjawiska, wskazując główne czynniki pierwszego zaczynu kształtowania się postaw zapowiadających Oświecenie. Magdalena Makówka ukazała zabiegi dyplomacji brytyjskiej zmierzające do powstrzymania Hiszpanii od udziału w tzw. wojnie o sukcesję polską (1733–1735) oraz próby mediacji Wielkiej Brytanii w tym konflikcie. Działania te okazały się jednak nieskuteczne i nie przysporzyły Albionowi żadnych korzyści. Z kolei Katarzyna Kuras przedstawiła tajną politykę delfiny Marii Józefy Saskiej (1731–1767), której celem było wprowadzenie na tron polski jej brata, ks. Franciszka Ksawerego. Jak zauważyła autorka, ten wykreowany w pracach Casimira Stryeńskiego „sekrety delfiny” był raczej przesadnym, literackim konstruktem niż dyplomatyczną rzeczywistością, gdyż nie miał większego znaczenia dla przyszłości Francji, Rzeczypospolitej i Saksonii. Małgorzata Karkocha w swoim tekście omówiła przebieg obrad i postanowienia kongresu pokojowego w Szystowie (1790–1791) w świetle informacji publikowanych na łamach polskojęzycznej prasy warszawskiej. Natomiast artykuł Jolanty Daszyńskiej poświęcony został jednej z amerykańskich rebelii – Johna Friesa z lat 1799–1800, która wybuchła wśród zubożałych farmerów z Pensylwanii w związku z uchwaleniem przez Kongres Stanów Zjednoczonych nowych podatków federalnych.

Jako redaktorzy tomu pozwalamy sobie na koniec zauważyć, że publikacja ta odzwierciedla bardzo różne obszary zainteresowań autorów. Jesteśmy przekonani, że wszystkie prace, które znalazły się w prezentowanym zbiorze są wartościowe pod względem merytorycznym i każda z nich stanowi istotny wkład do polskiej nauki historycznej. Pozwalamy sobie również wyrazić nadzieję, że głosy autorów zaproszonych do udziału w tym przedsięwzięciu w sposób wyrazisty i kompetentny włączą się do dyskusji i sporów o państwo, władzę i politykę w czasach nowożytnych. Nie pozostaje nam zatem nic innego, jak tylko zachęcić Czytelników do uważnej lektury oferowanej im książki.

ZBIGNIEW ANUSIK

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: 0000-0002-5483-4970

MAŁGORZATA KARKOCHA

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: 0000-0002-7747-949X

RZECZPOSPOLITA

JACEK PIELAS

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID ID: 0000-0002-7165-8905

WŁADZA I POLITYKA

W CZASACH NOWOŻYTNYCH

DYPLOMACJA I SPRAWY WEWNĘTRZNE

Podstarościowie i pisarze grodzcy w świecie wielkiej i małej polityki (na przykładzie urzędników grodzkich województwa sandomierskiego w XVII wieku)

Sub-elders and courts writers in the world of big and small politics
(on the example of courts officials from the Sandomierz province in the 17th century)

Urzędnicy grodzcy zajmowali w strukturze urzędniczej Rzeczypospolitej Obojga Narodów pozycję szczególną, na którą składało się kilka czynników. Dysponowali realną władzą na określonym terenie, inaczej niż gros niższych urzędników ziemskich, prócz rzecz jasna sądowych. Sprawowany urząd grodzki – w przeciwieństwie do tytularnych w większości urzędów ziemskich – wiązał się z wynagrodzeniem, a więc mamy tu do czynienia z kadrą urzędników zawodowych. Jako jedni z niewielu w Rzeczypospolitej nie przebywali na urzędach dożywotnio, a ich nominacja i odwołanie z urzędu nie należały bezpośrednio do monarchy. Powoływani byli na swe urzędy na podstawie nominacji – zwykle ustnej – starosty grodowego. Przy akcie nominacji starosta odbierał od nich przysięgę, której rotę wpisywano do ksiąg grodzkich. Jeśli kolejny starosta pragnął zachować na urzędzie osobę nominowaną przez poprzednika, składała ona na jego ręce drugą przysięgę. Odwołanie z urzędu należało również do starosty, który był w tym względzie całkowicie suwerenny. Wskazuje na to chociażby fakt, iż niejednokrotnie w krótkim czasie jeden starosta mianował i odwoływał kilku podstarościch. Wiemy ponadto, że zwiększenie znaczenia urzędów grodzkich, szczególnie od końca XVI w., skutkowało wzrostem roli tychże urzędników, tak w codziennym życiu szlachty, jak i w sferze politycznej¹.

¹ M.in.: O. Balzer, *Kancelarie i akta grodzkie w wieku XVIII. Studia nad prawem polskim*, Poznań 1889; S. Kutrzeba, *Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV wieku*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny” 1903, t. XLV, s. 231–348; P. Dąbkowski, *Palestra i księgi sądowe*

O karierach i znaczeniu urzędników grodzkich – inaczej niż o innych grupach urzędniczych² – do niedawna pisano niewiele, co w głównej mierze jest wynikiem braku spisów urzędników poszczególnych grodów Rzeczypospolitej³, a także niedostatków

sanockie w dawnej Polsce, Lwów 1925; idem, *Palestra i księgi sądowe trembowelskie za czasów polskich*, Lwów 1920; idem, *Urzednicy kancelaryjni sądów ziemskich i grodzkich w dawnej Polsce*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1918, t. XLIV, s. 235–249, 321–330, 396–408; idem, *Palestra i księgi sądowe ziemskie i grodzkie w dawnej Polsce*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1926, t. III, z. 2, s. 3–111; J. Bielecka, *Organizacja i działalność kancelarii ziemskich i grodzkich wielkopolskich XIV–XVIII w.*, „Archeion” 1954, t. XXII, s. 129–155; eadem, *Kancelaria grodzka wielkopolska w XVI–XVIII wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, t. I, s. 119–153; Z. Wojas, *Kancelaria grodzka krakowska za starosty Jana Firleja w latach 1572–1574*, „Archeion” 1957, t. XXVII, s. 193–216; A. Gąsiorowski, *Początki sądów grodzkich w średniowiecznej Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, t. XXVI, z. 2, s. 57–78; A. Falniowska-Gradowska, *Królewskiejczyzny i starostowie w dawnej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1984; B. Waldo, *Urząd starosty sądowego w Małopolsce w XV i XVI wieku*, Łódź 1985; M. Lubczyński, *Sądownictwo szlacheckie w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Z historii ustroju państwa polskiego od XIV do XX wieku*, red. W. Saletra, Kielce 2003, s. 7–26; oraz ostatnio M. Pawlikowski, *Sądownictwo grodzkie w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej*, Strzałków 2012 (w pracach tych literatura przedmiotu).

² Por. choćby: K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996; idem, *Starostowie w Małopolsce 1565–1668*, [w:] *Spółeczeństwo staropolskie*, t. IV, red. A. Izydorczyk, A. Wyczański, Warszawa 1986, s. 105–178; S. Ciara, *Senatorowie i dygnitarze koronni w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990; A. Falniowska-Gradowska, *Podwojewództwie województwa krakowskiego od XVI do XVIII wieku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, „Prace Historyczne” 1993, t. XVI, z. 158, s. 143–202; M. Korolko, *Poczet sekretarzy królewskich Zygmunta Augusta (1548–1572)*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1986, t. XXXI, s. 49–92; L. Kieniewicz, *Sekretariat Stefana Batorego. Zbiornictwo i kariery sekretarzy królewskich*, [w:] *Spółeczeństwo staropolskie...*, s. 33–39; F. Leśniak, *Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku: gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego*, Kraków 1996; W. Urban, *Wóźni sądowi województwa krakowskiego w latach 1535–1548 i ich szlachetcy pomocnicy*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1987, t. XXXIX, z. 1, s. 171–182; A. Wyczański, *Miedzy kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548)*, Warszawa 1990; J. Pielas, *Kariery urzędnicze i pozycja społeczno-majątkowa podkomorzich ziemskich w Małopolsce w XVI–XVII wieku na tle porównawczym*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2015, t. XXXII, nr 1, s. 31–57.

³ Spisy takie znamy m.in. dzięki następującym publikacjom: K. Maleczyński, *Urzednicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783*, Lwów 1938; idem, *Urzednicy grodzcy trembowelscy 1403–1783*, „Ziemia Czerwieńska” 1936, R. II, z. 1, s. 302–317; S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, *Szlachta urzędnicza w mieście. Urzednicy i oficjaliści ziemscy i grodzcy sądecy od XVI do XVIII wieku*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. I, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 745–789; *Urzednicy województwa bełskiego do połowy XVI w.*, oprac. K. Sochaniewicz, A. Wolff, „Miesięcznik Heraldyczny” 1931, t. X, s. 8–24; R. Jop, *Środowisko urzędnicze kancelarii grodzkich w Chełmie, Lublinie i Krasnymstawie w drugiej połowie XVII wieku*, Lublin 2003. Dla grodów województwa sandomierskiego ustalono w części skład osobowy najważniejszych urzędników grodzkich w XVII wieku. Por. J. Pielas, *Kariery pisarzy grodzkich w województwie sandomierskim w pierwszej połowie XVII wieku*, „Almanach Historyczny” 2005, t. VII, s. 95–117; idem, *Urzednicy grodzcy nowokorczyńscy i ich kariery w XVII wieku*, [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. IV, cz. 1, red. A. Górak, K. Latawiec, D. Magier, Lublin–Siedlce 2011, s. 137–152; idem, *Urzednicy grodzcy sandomierscy w pierwszej połowie XVII wieku*, [w:] *O przeszłości: czasy, miejsca, ludzie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Jadwidze Muszyńskiej*, red. W. Kowalski, Kielce 2016,